

Јелена М. Стевановић
Институт за педагошка истраживања
Београд

ДУШАН РАДОВИЋ О СРПСКОМ КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ И ЈЕЗИЧКОЈ КУЛТУРИ

Апстракт: У раду¹ се анализирају ставови Душана Радовића о језику који су обједињени у књизи *Баш сваиша: сабрани сјиси* и који се налазе у књизи *На осирву исаћеј сјоло*. Према је сопственим језичким и стилским поступцима унео новине у послератну књижевност, посебно у књижевно стваралаштво за децу, Радовићеве изјаве о језику остале су изван поља интересовања истраживача. Циљ овог рада јесте да укаже на значај његових мисли о језику и језичкој култури, као и на утицај ставова Душана Радовића на јавни језик. Посебна пажња посвећена је његовим исказима о функцији и особинама бирократског језика. Уколико Радовићеве мисли о језику групишемо према садржају, уочавамо три целине: значај појединих српских књижевника за очување и култивацију нашег језика, социолингвистичке појаве у тадашњој СФРЈ и карактеристике квалитетног језика и стила. Као изузетно значајне социолингвистичке појаве, које углавном неповољно утичу на ваљано изражавање појединца, Радовић је, између осталог, истицао: језик медија и са њим повезану бирократизацију језика, утицај страних језика на изражавање младих, проблем неписмености и мењање дијалекатских граница, односно губљење народних говора. Имајући у виду његова социолингвистичка запажања и његове ставове о култивисаном језику и стилу, можемо рећи да је Душан Радовић значајно допринио унапређивању језичке културе у Србији.

Кључне речи: језик и стил, бирократизација језика, језичка култура, социолингвистичке појаве, изражавање младих.

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Поред Јована Јовановића Змаја и Мирослава Антића, Душан Радовић је свакако једно од најзначајнијих имена српске књижевности за децу.² Радовићева поетика је препозната као сасвим нова и другачија у односу на све што се до тада појавило у књижевности за децу и младе. Заправо, представљала је нагештај сасвим другачијег односа према најмлађим читаоцима.

¹ Чланак представља резултат рада на пројекту *Унапређивање квалитета и доследности образовања у процесима модернизације Србије*, бр. 47008 (2011–2014) чију реализацију финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

² На поетику Душана Радовића значајан утицај имали су и његови савременици Александар Вучо, Десанка Максимовић, Васко Попа и Бранко Ћопић. Сам Радовић објашњава да књижевност за децу постаје природнија са доласком Александра Вуча и његове поеме *Дружина иеи иеиша* (Радовић 1995: 84). Сем тога, анализирајући начин писања Душана Радовића, књижевни критичари су његове поетске текстове најчешће поредили са поезијом Јована Јовановића Змаја и Васка Попе који су били зачетници појединих књижевних праваца и утемељивачи одређеног стила.

1.1. Иако је Душан Радовић упамћен као дечији песник, односно као „песник за децу и осетљиве“ (Егерић 1992: 86), имао је „буран књижевни живот јер је умео да запази и изрази оне замке и заплете које живот откако постоји оставља онима који повишено мисле и осећају“ (Егерић 1992: 92) и разноврстан књижевни опус. Можда најбољу потврду за ову констатацију налазимо управо у два књигама: *Баи сваишиа: сабрани сѝиси* и *На осѝир-ву ѝисаћеѝ сѝола*.

1.2. Сопственим језичким и стилским поступцима унео је новине у послератну књижевност, посебно у књижевно стваралаштво за децу. Међутим, Радовићеве изјаве о језику остале су изван поља интересовања истраживача. Циљ овог рада јесте да укаже на значај његових ставова о језику и језичкој култури,³ као и на утицај ставова Душана Радовића на јавни језик. Посебна пажња биће посвећена његовим исказима о функцији и особинама бирократског језика.

1.3. Уколико Радовићеве мисли о језику групишемо према садржају, уочавамо три целине: значај појединих српских књижевника у култивисању нашег језика, социолингвистичке појаве у тадашњој СФРЈ и карактеристике квалитетног језика и стила. У анализи ћемо поћи од схватања Душана Радовића о значају знаменитих српских писаца у очувању лепоте и богатства нашег језика, док ће у другом и трећем делу рада бити речи о његовим запажањима везаним за социолингвистичке тенденције у тадашњој Југославији, као и о карактеристикама квалитетног језика и стила.

2. О ДОПРИНОСУ РОМАНТИЧАРА ЗА РАЗВОЈ СРПСКОГ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА ИЗ РАДОВИЋЕВЕ ПЕРСПЕКТИВЕ

Централно место – међу романтичарима који су заслужни за утемељивање и продубљивање књижевног језика на народним основама и умет-

³ Језичка култура је исто што и писменост у најширем смислу те речи, односно то је способност читања и писања, владање стандарднојезичком нормом и владање у говору стилским регистром стандардног језика (Шипка 2008: 93–94). Језичка култура појединца упућује на степен његовог познавања језика и на способност да та знања примени у остваривању културних потреба. Језичку културу можемо посматрати и преко скупа одређених језичких јединица и скупа правила за њихову употребу који заједно чине књижевнојезичку норму, те према овом схватању језичка култура представља „неговање језика“ усаглашавањем сопственог израза са одредбама норме (Симић 1983: 77). Посматрано са овог аспекта, језик се јавља као сплет изукрштаних, међусобно повезаних језичких стандарда, а ова сложена грађевина језичких форми и језичких правила чини језичку норму (Симић 1991: 15). Основу језичке културе чини књижевнојезичка норма, док теоријску базу језичке културе чине функционална граматика, функционална стилистика и ортографска правила. Нормативност језика и језичка норма јесу главни извор стилских вредности, а језичка норма представља централни појам теорије језичке културе (Симић 2000: 15). Дакле, језичка култура се темељи на: граматичи (поштовање принципа прескриптивне граматике), ортографији (поштовање правописних начела српског језика) и стилистичи (стилистичко активирање форми чија је сврха уздизање ефицијенције језика).

ничке поезије – сасвим очекивано, Душан Радовић додељује Вуку Стефановићу Караџићу кога назива „оцем српске писмености и књижевности (Радовић 2008: 307) и за кога каже да је био „геније бистрог, активног и функционалног мишљења“. Радовић објашњава да је Вук био „велик и пожртвован револуционар... и поцртава да бисмо се морали „изнова уплашити величине његовог дела и жртава које је поднео“ (Радовић 1995: 275).⁴ Говорећи о горостасу српске културе, његовом усмерењу и идејном и практичном деловању, Душан Радовић констатује да „када смо се најзад некако описменили“ захваљујући Вуковом преданом делању, „то је било врло касно“ (Радовић 2008: 307).

2.1. Потврду да Вуку признаје потпуни приоритет као реформатору српског књижевног језика налазимо и у Радовићевом објашњењу језичке ситуације с почетка 19. века које је у складу са тадашњим филолошким ставовима Александра Белића, Миодрага Поповића, али и Иве Андрића.⁵ Суштину свог става да се насупрот извештаченог и нејасног језика и тзв. господске писмености славеносербских писаца, Вукових опонената, налази народни језик фолклорног блага, „који је Вук употребио као књижевни“ (Симић 1991: 47), Радовић је исказао унутар пасажа чији је наслов *Само онако како нас је учио Вук*:

Вук Караџић учио нас је да пишемо као што говоримо, а да говоримо онако како мислимо. Он се борио и изборио за право народа на свој, народни језик. Тек после тих Вукових борби и победа, откривена је целом свету ненадмашна лепота наше народне поезије. Противници Вукови и Вукових реформи називали су ту поезију слепачком и чобанском. Пре Вука, у моди су били „господски“ језик и писменост: накићени, извештачени, лажни, неразумљиви. Сидели смо се сами себе и покушавали да опонашамо друге. Вук је, међу првима, схватио да ми не можемо бити друкчији него своји, а да опонашањем других нећемо постати ни бољи ни паметнији. Данас је смешно и забавно читати те текстове: желели су да буду отмени и учени, а постали су пародија отмености и учености (Радовић 2008: 425).

2.2. Изузетна вредност Радовићеве дечије поезије јесте у „оригиналности његовог језика, односно речи...“. Многе своје песме он гради на темељу „једноставног језичког израза без употребе кованица, каламбура, идиома или било каквих језичких галиматијаса“ (Марјановић 1998: 267). С тим у вези, опажамо да је Душан Радовић употребио Вукове принципе за реформисање српског књижевног језика – принцип једноставности и разу-

⁴ Душан Радовић посебно истиче Вуков рад на сакупљању усмених народних предања, јер је у пословицама, загонеткама, баснама и причама она практична народна филозофија од које се живи (Радовић 2008: 307).

⁵ Разматрајући употребу појмова којима је током више деценија означавана полемика између Вука Караџића и његових противника вођена у првој половини 19. века, М. Јовановић закључује да постоји континуитет у њиховој употреби (Јовановић 2002: 117). „Догађаје, читамо даље код Јовановића – које су савременици доживљавали као расправу, раскол, полемику, спор, спорење, заваду или свађу међу књижевницима и научницима“ потоње генерације „перципирале су, готово искључиво, као „рат“, „борбу“ или „револуцију“ (Исто: 117).

мљивости – пишући поезију намењену најмлађем свету будућности. Заправо, Радовић наглашава да дечији језик не сме бити накићен, „господски“, извештачен, лажан и неразумљив. Компарација између народног и дечијег језика показује Радовићево „опредељење за романтичарски (вуковски, радичевићевски, змајевски) приступ језику и књижевности“ (Милановић 2008: 213).

Испод наведеног поднаслова, посвећеног Вуку Караџићу, Радовић недвосмислено објашњава следеће:

Заменимо сада речи „народ“ и „народни“ речима „деца“ и „дечији“. Следећи Вука, доћи ћемо до вуковског закључка: да и деца имају право на свој, дечији језик, да и деца треба да пишу као што говоре а да говоре само онако као мисле. Дакле, не „господски“, накићено, извештачено, лажно и неразумљиво, већ искрено и једноставно, не стидећи се онога што знају и могу. И деца треба да буду само оно што јесу – деца, а не смешни и жалосни имитатори старијих, образованијих и писменијих (Радовић, 2008: 426).⁶

2.3. Неретко се у литератури наилази на упоређивање начина писања једног књижевника са другим писцима. Када говоримо о Душану Радовићу, највише сличности се налази приликом извођења паралеле са Јованом Јовановићем Змајем чијем је делу и раду небројано пута Радовић упућивао похвале: „Покушајмо да замислимо нашу историју, културу, литературу, наше животе без Змаја. То, колико би нам Змај у свему недостајао, права је мера његове величине“ (Радовић 1995: 132). Постављајући Змајево дело одмах иза Вуковог опуса, Душан Радовић износи следеће:

После Вуковог *Рјечника*, Змајево дело је нови велики покушај да се инвентарише наше искуство, да се опише и опева готово све што смо знали и имали. Тако гледано, то дело могло би се схватити и као детињство нашег новог језика и књижевности (Радовић 1995: 132).

2.4. Радовић и Змај су писали једноставним, деци блиским језиком, који своје упориште налази у вернакулару и народној књижевности. Од Змаја је наследио често спомињану језичку *ведрину* која је „заслужна“ за његову способност да изненади дете нечим неочекиваним и необичним, која је, како сам каже, повод и смисао његовог бављења литературом (Радовић 1995: 137) и која је јасно изражена у формулисању његових ставова

⁶ Савременик Душана Радовића, српски писац Милован Данојлић на врло сличан начин говори о добрим и лошим особинама дечијег језика и о неповољном утицају који породица, школа, али и друштво у целини могу имати на развој дечијег језика. Данојлић констатује да су деца „идеални примаоци и преносиоци фраза, пошто нису у стању да се критички односе према говору одраслих. Склона су опонашању, лако и брзо памте, и с поносом понављају научено: овакво слушалаштво политичка реторика може само пожелети... Она су навикнута да све примају здраво за готово, без расправљања, проверавања и упоређивања; ништа лакше, него њихову пријемчивост усмерити у пожељном правцу, и њихово поверење злоупотребити. Одавно је у нашим школама заведена пракса да се, о истом трошку, код најмлађих васпитавају родољубље и осећај за лепоту књижевне речи“ (Данојлић 2012: 35).

о неоспорној вези између језика и мишљења и о великом писцу, Змају и његовом доприносу у изграђивању српског књижевног језика.

Ведро мислити и ведро писати, у смислу – једноставно, бистро, прегледно, читко, кратко и јасно, увек са неком моралном, хуманом жељом, потребом или идеалом – то би, безмало, могло значити: бити сарадник Сунца. Змај је био једно такво наше мало Сунце, неодољиве ведрине. Како су радосно засјали и наш језик и наше народно биће у његовим невиним и наивним стиховима, и како нас још увек греју и лече те мале, баналне речи, пропуштене кроз призму његовог изузетно једноставног, здравог и *ведро* уметничког бића (Радовић 2008: 15).⁷

2.5. Душан Радовић је упућивао изузетне речи и имао је посебан однос и према уметности и песништву Бранка Радичевића. Препознајући га као једног од наших најлепших песника, песника утемељујућег значаја, попут Његоша, свестан његове особите улоге у нашој културној револуцији и у Вуковом језичком пројекту – Радовић у поглављу о Бранку и његовој песничкој слави каже:

Поезија Бранка Радичевића има боје и мирисе наших првих чулних доживљаја. У раној младости нашег уметничког певања, млади Бранко могао је своју људску и песничку глад хранити свим оним што је рукама и чулима могао дотаћи. То је, такође, било време и младости нашег укуса, који је у то време био много ближе укусу наших чула него данас (Радовић 2008: 428).

2.6. Радовићеви коментари о доприносу романтичара у историјском развоју српског књижевног језика недвосмислено показују његову наклоњеност ка томе да у књижевности мора функционисати народни говор у чистом, а не извитопереном облику. Такође, јасно се уочава да он предност даје језику завичаја, јер је „језик завичаја једини прави, природни, народни језик. И једино је такав језик могао сачувати мирис и укус поднебља у коме је настао“ (Радовић 2008: 426).

3. РАДОВИЋЕВА ЗАПАЖАЊА О СОЦИОЛИНГВИСТИЧКИМ ПОЈАВАМА У ЈУГОСЛАВИЈИ

Будући да је био хроничар савременог српског језика (ондашњи назив: српскохрватски)⁸ и југословенског друштва, посебну пажњу у Радови-

⁷ *Ведрину* – битну детерминанту којом Радовић одређује велике писце који су, према његовом мишљењу, обликовали српску књижевност и оставили неизбрисив траг у развојним фазама стандардизације нашег језика – Душан Радовић препознаје код Десанке Максимовић и Бранка Ћопића. С тим у вези, Радовић ће рећи: „За мене су велики писци и Десанка Максимовић и Бранко Ћопић, због изузетних заслуга за наше радосно препознавање сопственог језика и бића. А тарагикомично ми делују неки патетични борци за народ и прогрес, мутних мисли и нездравих реченица, без даха ведрине“ (Радовић 2008: 15).

⁸ „У времену васпостављања књижевног језика у Срба, дакле у времену инаугурације књижевног (стандардног) језика, а то је друга деценија XIX вијека када и почиње Вукова борба за увођење народног за књижевни језик – код Срба је у употреби искључиво термин *српски књижевни језик*. И не само код Срба и Вука, него и у цијелој Европи, у којој су он и на њему

ћевим микро и макро дискурсима привлачи његова анализа социолингвистичких тенденција у тадашњој Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији. Одређене појаве које су се тицале различитих питања и проблематике књижевног језика Радовић је прецизно регистровао и врло умешно објаснио. Као изузетно значајне језичке манифестације, које углавном неповољно утичу на ваљано изражавање појединца и на стабилан развој књижевног језика, Радовић је истицао следеће: језик медија и са њим повезану бирократизацију језика, утицај страних језика на изражавање младих, проблем неписмености и мењање дијалекатских граница, односно постепено губљење народних говора.

3.1. Медији нису само средство масовног информисања, већ и средство масовног утицаја. Они „разматрају, објашњавају и тумаче догађаје и појаве у друштву... дају политичку боју и тон тим догађајима... и управо у томе постају моћни пропагандни медиј који људе васпитава и преваспитава...“ (Јовановић 2010: 22). Однос Душана Радовића према медијима и њиховом језику свакао се може означити као критички. Наиме, посматрајући снагу тзв. седме силе из угла језичке културе, односно коректности и лепоте језика у медијима, Радовић упозорава да је телевизија толико утицајна „да ће нас или научити или одучити да мислимо и говоримо“ (Радовић 2008: 313) и наставља:

Језик њених информација је оскудан и ружан, дестилисан, без мириса и укуса, лишен сваке индивидуалности. Смењују се ликови и гласови али на једној истој, излизаној фрази, која је одавно престала ишта да значи (Радовић 2008: 313).

Радовић препознаје да језик средстава јавног информисања прети да преузме доминатну улогу у готово свим сферама друштвеног и културног живота, јер готово да нема оних који би „искрено, ангажовано и одговорно хтели да дежурају у језику и култури“ (Радовић 1995: 287). Штавише, Радовић указује да би немоћ пред оснаживањем језика радија и телевизије могли исказати и писци школских уџбеника, односно првих књига, како их Радовић назива, што би могло нанети непоправљиву штету будућим генерацијама.

3.2. Знатне заслуге медијима Душан Радовић приписује и када говори о мењању дијалекатских граница. Заправо, заступајући Вукову србистичку филолошку парадигму (која није била толико подржавана у ондашњој Ју-

заснована српска народна књижевност, првенствено захваљујући Вуку, и доживјели пуну афирмацију“ (Ковачевић, Шћепановић 2011: 25). Новосадским договором из 1954. године Вуков(ски) српски књижевни језик и званично је преименован у српскохрватски, односно хрватскосрпски књижевни језик. Међутим, Вуков(ски) српски и новосадски српскохрватски само су различити термини за исти језик, односно српскохрватски је заправо преименовани *српски књижевни језик* (Исто: 28). „Та ни накаквим научним нити правним аргументима незаснована политичка преименовања српског језика“ (Ковачевић 2012: 13) нису утицала на измену лингвистичког идентитета српског језика (Ковачевић, Шћепановић 2011: 28).

гославији), он се противи запостављању језика завичаја и „увођењу“ једног јединственог језика, језика средстава јавног информисања, преваходно језика телевизије као доминантног електронског медија. С тим у вези, Радовић наглашава:

Савремена средства комуникација, пре свега радио и телевизија, укидају постепено све географске језичке варијанте, намећу и стварају јединствен језик. Може се са сигурношћу претпоставити да ће, у догледно време, сви говорити и служити се једним нормативним језиком – језиком радија и телевизије одређеног подручја и утицаја (Радовић 2008: 349).

3.3. Не умањујући негативан утицај језика, који се среће у мас-медијима, на језичко понашање појединца, Радовић посебно упозорава на офанзиву бирократског језика који доприноси општем осиромашивању комуникацијских способности говорника српског језика. А „бирократизацију језика као употребу средстава јавног језика, па и у приватном језику, омогућава пословично слаба језичка култура и искварен језички укус већине говорника нашег језика“ (Кликовац 2008: 100).⁹ Сем тога, изрази који означавају одређени начин изражавања – *бирократски језик*, употребљавани су као синоними израза којима се означава језик плитичара. Заправо, „бирократски језик је у нашој средини настао као језик политичке, а не неке друге бирократије (Кликовац 2008: 100). Препознајући испразност ритуалне реторичности политичара, Душан Радовић, испод пасажа чији је наслов *Бирократски језик*, врло ауторитативно утврђује следеће:

Језик реферата и конференцијашки језик не могу бити ништа друго до конференцијашки, формални, празни и равнодушни *однос* према друштвеним проблемима. Није мали број људи који мисле и пишу по задатку, бранећи и потврђујући на тај начин значај своје функције. Таквом односу према друштвеним проблемима и таквим разлозима за мишљење и писање највише одговарају спасоносна клишеа, општа места, стандардне фразе, елементи из којих свако може „саставити“ говор или реферат... Многи реферати и говори јесу досадни али су непогрешиви, јер ништа не значе. Тамо где се рађају такве имитације мишљења треба тражити и откривати бирократију и бирократе. Само бирократске институције и односи омогућавају мишљење и говорење без разлога и садржаја. Према томе, ни језик реферата и конференцијашки језик не могу се поправити и нестати сами по себи. Они ће нестати тек кад нестане оно што их рађа – бирократија (Радовић 2008: 327).

⁹ Бирократски језик у српској средини има своје корене још из обреновићевских и аустроугарских канцеларија, али процват доживљава после Другог светског рата као језик политичке бирократије (Кликовац 2008: 47). Заправо „током целог послератног раздобља траје интерференција специјалних стилова“ која је одавно названа бирократизацијом језика. Она је, заправо, последица бирократизације друштва „спроведене под плаштом самоуправљања“ (Луковић 1996: 151). Међутим, поредећи актуелно стање у језику са стањем језика у доба Петра Кочића, М. Ковачевић убедљиво показује, између осталог, да је српски језик „данас, можда више него у Кочићево доба, бирократизован“ и додаје да је на сваком кораку „примјетно непознавање српског језика. За то нам очито данас нису потребни аустроугарски судови и уреди; њихову улогу преузели су мас-медији“ (Ковачевић 2013: 25–26).

3.4. У околностима „својеврсне демократизације језика“ (Луковић 1996: 152) шездесетих и седамдесетих година 20. века јачала је политичко-идеолошка реторика. Обликован је политички дискурс који је у друштву перципиран као донекле негативна језичка креација која – пре свега због „квантитета“ (или „инфлације речи“, како појаву назива Симић (1996)) – ствара утисак „мањка транспарентности“ и „вишка“ дистанце (Андерсон 2006: 8) између политичара и грађана. Такав језик је углавном садржао вишесмислене конструкције, имао је еуфемистички ефекат, или је био усмерен перлокуцијским комуникацијским детерминантама. Како примећује Душан Радовић, такав језик је често био ослобођен стварних семантичких веза и био је, неретко, испуњен неистинитим констатацијама. Наиме, Радовић истиче да лаж, као особина посебног начина изражавања, снажно утиче на чистоту и лепоту књижевног језика, на језичку културу, уопште, и на култивисање језичког израза:

По мом мишљењу, ништа толико не квари језик као лаж. А лаж је свако незнање, свака неистина и свака неискреност. Све што у језику није здраво и лепо рођено је у лажи. И нема других могућности за борбу против овог зла сем супротстављања лажима. Политичким, научним, уметничким. Лажни положаји, лажни људи, лажне акције – све је то подвргло мишљење и језик својим извитопереним потребама, произвело карактеристичне обрасце и клишеа, коституисало неке своје језике, који су више у функцији препознавања него споразумевања... (Радовић 2008: 313).

3.5. Душан Радовић је подробно разматрао и још једну социолингвистичку појаву у некадашњој Југославији. Наиме, реч је проблему неписмености о коме је писао у више наврата. У тексту под насловом *Србија велика учионица* износи конкретне предлоге како би се питање описмењавања могло решити и указује на „мере“ које би друштво у целини требало предузети да би неписменост у Срба била искорењена, али упућује и на колективну одговорност дајући место субјекта Србији у следећој реченици: *Србија се договорила да ће до 1985. године искоренивши неписменост*. На почетку текста каже: „Обавеза је озбиљна а посла још има много...“ (Радовић 2008: 324) и наставља:

Ако крене све што је у Србији писмено против ове шачице неписмених, за њих нема много наде. Они ће бити описмењени милом или силом. Ако се писмени довољно стиде неписмених, ако им је жао свих оних који имају здраве очи а не умеју ни да читају ни да пишу, ако то сматрају несрећом и неписмених и писмених, за неписмене заиста више нема наде. Писмени морају савладати неписмене... (Радовић 2008: 324).

3.6. Комплексне и различите друштвене интеракције и поступци модернизације (карактеристични посебно за средину шездесетих година прошлог века) књижевног језика у бившој СФРЈ на специфичан начин су се одразиле и на дијалекте и народне говоре. Под већ споменутих утицајем мас-медија и њихове тежње да установе један јединствен језик, унифициран према правилима која диктирају средства информисања, полако су се

губили народни говори и дијалекти штокавског наречја српског језика. Премда је био свестан да је процес неминован и да бирократизација и англизација, појаве „које нису међусобно искључиве“ (Ковачевић 2013: 25), имају водећу улогу у креирању језичке политике у времену социјалистичког самоуправљања, Душан Радовић је ипак указивао на дугорочне последице уколико дате тенденције не буду бар донекле заустављене. Из кратког дела поетског текста, насловљеног *Језик завичаја*, сасвим јасно се може уочити Радовићева жал због усмеравања ка модерном, рекли бисмо и помодном, идеолошком у језику:

Језик завичаја је једини прави, природни, народни језик. И једино је такав језик могао сачувати мирис и укус поднебља у коме је настао... Језик завичаја је језик „терена“ и „базе“, он је у непосредном, најближем сродству са народом који тим језиком говори. Он је ту „произведен“, настао је из специфичних животних и језичких искустава самог завичаја. Због тога је језик завичаја богата ризница драгоцених података о животу народа... (Радовић 2008: 326).

3.7. Под притиском глобализације, главно извориште промена у лексичкој структури српскога стандардног језика у Радовићево доба (али и данас) свакако представљају медији. Заправо, значајан чинилац процеса глобализације који се посебно уочава на плану језичке културе јесте, према речима Ф. Кулмаса (Coulmas 2005), незаустављив продор енглеског језика где год су медији присутни. Они подстичу идеје модернизације, шире популарну интернационалну културу и посредно намећу нови идентитет (па и језички), посебно младих људи који често неселективно прихватају готово све промене. Међутим, када је писао о доминантној позицији енглеског језика, Радовић није имао само у виду продукт језичке глобализације – „упадљиву хибридизацију српског језика“ (Прћић 2005: 185), већ је схватао да постоји знатно озбиљнији проблем. Резултат ширења утицаја енглеског језика преко поп, рок и забавне музике – посебно популарне код младих, заправо представља „прихватање (суп)културних и цивилизацијских образаца“ (Милановић 2008: 219), превасходно у овој популацији, о чему најбоље сведоче наредне Радовићеве констатације:

Било би занимљиво анализирати какав утицај врши енглески језик увозне поп-музике на речник и реченицу домаћих тинејџера. Тај притисак је све гласнији и атрактивнији и заслужује и ову врсту пажње. Марина Туцаковић, писац текстова за наше поп-епигоне, мало мисли и само покрива позајмљену музичку фразу бесмислица одговарајућег трајања (Радовић 2008: 313).

3.8. Заступајући став да је најмлађе неопходно тако подучавати и испитавати да развијају здрав језички осећај и да негују лепу реч ослобођену стега прихватања туђих парола и фраза, Радовић анализира и допринос наставе књижевности у унапређивању језичке културе младих. О беспомоћности младих (које они нису свесни, нити је наслућују) да се одупру опонашању говора старијих, према мишљењу Душана Радовића, најбоље се може сазнати из школских писмених задатака:

Врло често је непријатно и читати и слушати писмене задатке и прве литерарне покушаје деце. Не због онога што не знају и не умеју, то никада не може бити ружно и непријатно. Права мука је са оним што су већ стигли да науче. Нажалост, деца врло брзо науче да лажу, и то од својих учитеља језика и књижевности. А и те учитеље је неко некад учио да је књижевност, отприлике, изражавање „лепих осећања“ „лепим речима“. Деца, разуме се, брзо схвате да то нису њихова „обична“ осећања, а да се та друга „необична“ осећања не могу изразити обичним, свакодневним дечијим речником. И тако се, онда, измишљају и речи и осећања, све постаје лажно и извештачено, писмено изражавање претвара се у патетично измотавање, деца се труде да не буду оно што јесу не би ли се некако примакла лажном идеалу погрешно схваћене и протумачене „лепе књижевности“... (Радовић 2008: 393).

Премда је познато да млади чине најпрогресивнију групу говорника српског језика и да представљају, како Петар Кочић каже, „предстражу за чистоћу нашег звучног и богатог језика...“ (Кочић 1961: 306, према Ковачевић 2013: 17), питања везана за (не)довољно развијену језичку културу младих деценијама су актуелна. У сагласју са изнесеним Радовићевим ставовима, требало би истаћи да „ко мисли да васпитава и образује децу, мора то чинити на њиховом језику, на језику њиховог узраста и времена у коме живе“ (Радовић 2008: 392).¹⁰

4. СТАВОВИ ДУШАНА РАДОВИЋА О КВАЛИТЕТНОМ ЈЕЗИКУ И СТИЛУ

Језичка својства која омогућавају да се учесници у комуникацији не сметано споразумевају свакако представљају јасноћа, изражајност, саже-ност и логичност. Иако систем адекватних комуникативних својстава није засићен поменутиим карактеристикама доброг усменог и писаног језика, издвојили смо их имајући у виду Радовићеве параметре за добар и сврсисходан начин изражавања. Наиме, у његовим ставовима о језичкој култури посебно је наглашена веза између језика и мишљења, превасходно здраво-разумског размишљања. Такође, Радовић скреће пажњу да битан фактор у изражавању и мишљењу представља и *ведрина* која корелира са јасноћом и једноставношћу у језику. С тим у вези, овај књижевник изузетног интелек-та у одељку *О ведром мишљењу* закључује:

Ведро мислити – јасно и једноставно се изражавати. Нигде толико проблема и тајни као у текстовима лоших мислилаца и песника. Много танких и непречи-зних речи може се заменити са две или три праве (Радовић 2008: 423).

¹⁰ На једном месту у књизи *Мука с речима* М. Данојлић појашњава: „Потреба, да се деца упућују у друштвена збивања, претпоставља изузетно осетљиве и одговорне васпитаче, ослобођене од обавезе према текућој политици. Тај се тежак и сложен задатак код нас решава најпростије што се може – савлађивањем фразерског жаргона. И ту постоји један низ готових образаца, које ваља научити. Од деце се очекује да упију одређене фразе и паролe, обредне речи и заклет-ве, да усвоје језик исправних грађана (Данојлић 2012: 35).

4.1. За принцип прецизности, разумљивости и очигледности Радовић се посебно залагао када је говорио о писању првих књига/учбеника за ученике основне школе. Према његовом мишљењу, структура учбеничке литературе мора бити примерена језику који је деци разумљив. Наиме, Радовић појашњава да учбенички текстови морају да провоцирају дечије мишљење, да побуђују активан дечији језик, да јасно доказују значење и функције појединих речи, њихово место и употребу у мишљењу и говору, и наставља:

Језик првих књига мора бити језик који деца већ познају и разумеју. То мора бити језик чистих облика и врло прецизног значења. Реченица мора бити кратка, прегледна и разумљива. Редослед речи у реченици мора бити природан и логичан. Са много речи ништа се не може јасно и једноставно доказати. Текстови у првим књигама морају бити кратки, сведени на јасне и ефектне ознаке и симболе (Радовић 2008: 349–350).

4.2. Поједини Радовићеви коментари о особинама ваљане и изграђене језичке културе потврђују да је он био писац и песник који је превасходно неговао сопствени језички израз, јер како каже: „Моја поезија је у језику и она се мање бави догађајима него нечим другим“ (Радовић 1995: 115), али је снагом сопственог пера деловао и на језичку културу друштва у коме је живео и стварао. Осим тога, посматрани у образовном контексту, његови експлицитни ставови у вези са тим шта одликује квалитетан језик и стил показују да је неопходно неговати језичке навике ученика од првих школских дана, јер квалитетно усмено и писано изражавање „омогућава ученику да се потврди као аутономно биће, способно да покаже своја знања и вредности, да искаже своје мишљење, одлуке...“ (Петровачки 2008: 9).

5. ЗАКЉУЧАК

Премда је Душану Радовићу, у књижевној критици, утврђено место утемељивача модерне српске књижевности за децу, анализа његових ставова о српском књижевном језику и језичкој култури указује да својим делом није обогатио само нашу књижевност. Заправо, видљив је Радовић велики траг и у српској филологији, будући да је утицао на промене у послератном српском књижевном језику. Пишући о језику, Радовић је оставио сведочанство о једном добу у развоју српскога језика и српске културе.

5.1. Његова уверења о језику и његов значај за мењање језичке слике времена у коме је живео и радио тичу се, најпре, значаја романтичара који су заслужни за утемељивање и продубљивање књижевног језика на народним основама. Осим тога, говорио је о социолингвистичким тенденцијама које су у тадашњој Југославији потпомогле да се српски језик удаљи од Вукове филолошке парадигме и да језичка култура говорника нашег језика стагнира. Подстакнут таквим стањем, поставио је критеријуме који одређују квалитет језика и доброг стила. Сва три поменута аспекта неоспорно

допринесе развоју савременог српског језика и језичком образовању његових говорника. Посебан значај Душана Радовића очитује се у његовом утицају на измене у језику медија, најпре, телевизије, изузетно моћног средства информисања, али се не сме занемарити ни дидактички карактер његових размишљања о језику уџбеника.

5.2. Душан Радовић, „признати геније непризнате књижевности“, веровао је да се „истином чува матерњи језик“ (Бећковић 1995: 471). Штавише, властитим примером је желео да покаже, и у томе је успео, како се чува и брани лепота српскога језика од штетних утицаја и наноса.

ИЗВОРИ

Радовић 2008: Душан Радовић, *Баш свакија: сабрани списи*, Београд: Завод за уџбенике.

Радовић 1995: Душан Радовић, *На осипру писаћеј сјола*, Београд: БИГЗ, Српска књижевна задруга.

ЛИТЕРАТУРА

Андерсон 2006: W. J. Anderson, *The Phraseology of Administrative French. A corpus-based study*, Amsterdam/New York: Editions Rodopi BV.

Бећковић 1995: М. Бећковић, Признати геније непризнате књижевности, у Д. Радовић, *На осипру писаћеј сјола*, Београд: БИГЗ, Српска књижевна задруга, 469–474.

Данојлић 2012: М. Данојлић, *Мука с речима*, Београд: Службени гласник.

Егерић, 1992: М. Егерић, Душан Радовић – песник за децу и осетљиве, *Српски књижевни гласник*, 1/6, 86–92.

Јовановић 2010: Ј. Јовановић, *Лингвистика и стилска новинској умећа: језичке и стилске особине новинарства*, Београд: Јасен.

Јовановић 2002: М. Јовановић, *Језик и друштвена историја: друштвеноисторијски оквири полемике о српском књижевном језику*, Београд: Стубови културе.

Кликовац 2008: D. Klikovac, *Jezik i toč*, Beograd: Biblioteka XX vek.

Ковачевић 2012: М. Ковачевић, Статус српског језика на српским универзитетима, у: Б. Димитријевић (ур.), *Филологија и универзитет: темејски зборник радова*, Ниш: Филозофски факултет, 13–25.

Ковачевић 2013: М. Ковачевић, Актуелност Кочићеве борбе за српски језик, у: М. Ковачевић (ур.) *Значај српског језика и књижевности у очувању идентитета Републике Српске II – Књижевни класици Републике Српске: Кочић и Ђојић*, Источно Сарајево: Филозофски факултет, 11–29.

Ковачевић, Шћепановић 2011: М. Ковачевић, М. Шћепановић, *Српски језик у врлоју пољшике*, Никшић: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори.

Кочић 1961: Петар Кочић, *Изабране списанице*, Српска књижевност у сто књига, Књига 46, Нови Сад: Матица српска, Београд: Српска књижевна задруга.

Кулмас 2005: F. Coulmas, *Sociolinguistics: The Study of Speakers' Choices*, Cambridge University Press.

Луковић 1996: М. Луковић, Специјални стилови, у: М. Радовановић (ред.), *Српски језик на крају века*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Службени гласник, 143–157.

Марјановић 1998: Воја Марјановић, *Порирејши српских писаца за децу*, Горњи Милановац: Дечеј новине.

- Милановић 2008: А. Милановић, Радовићев језик и Радовић о језику, у: А. Јовановић и Д. Хамовић (ур.), *Душан Радовић и развој модерне српске књижевности*, Београд: Учитељски факултет, 209–222.
- Петровачки 2008: Љиљана Петровачки, *Методичка исцртавања у настави српског језика и књижевности*, Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику.
- Прћић 2005: Т. Прћић, *Engleski u srpskom*, Novi Sad: Zmaj.
- Симић 1983: Р. Симић, *Књижевнојезичка норма и језичка култура*, у Актуелна питања наше језичке културе, Београд: Просветни преглед, 77–80.
- Симић 1991: Р. Симић, *О нашем књижевном језику*, Никшић: Унирекс.
- Симић 1996: Р. Симић, *Политички дискурс. Инфлација речи у самоуправном друштву СФРЈ и језичка профилакса*, Београд: МХ Актуел.
- Симић 2000: Р. Симић, *Стилистика српског језика I*, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, Филолошки факултет.
- Шипка 2008: М. Шипка, *Култура јовора*, Нови Сад: Прометеј.

Jelena M. Stevanović
Institute for Pedagogical Research
Belgrade

DUŠAN RADOVIĆ ON SERBIAN LITERARY LANGUAGE AND LANGUAGE CULTURE

Summary: The paper analyzed Dušan Radović's attitudes to language which are compiled into a book named *Baš svašta: sabrani spisi (Just anything: collected writings)* and a book named *Na ostrvu pisačeg stola (On the island of a desk)*. Although he made a breakthrough, by his own linguistic and stylistic methods, in the post-war literature, especially in the literary work for children, Radović's statements on language remained outside the scope of the researchers' interest. The aim of this paper was to indicate the significance of his thoughts on the Serbian language and language culture, as well as the influence of Dušan Radović's attitudes to common language. Particular attention has been paid to his statements on the function and features of bureaucratic language. If we classify Radović's thoughts on language according to their content, we may notice three areas: the significance of certain Serbian writers for the preservation and cultivation of our language, sociolinguistic phenomena in the SFRY and the characteristics of the quality language and style. As extremely significant sociolinguistic phenomena, which mostly adversely affect the proper expression of an individual, Radović, among other things, pointed out the following: the language of media and therewith related language bureaucratization, the influence of foreign languages on the expression of the youth and the issue of illiteracy and changing dialect boundaries, i.e. the extinction of folk speech. Bearing in mind his sociolinguistic observations and his attitudes towards cultivated style and language, we may say that Dušan Radović significantly contributed to the development of language culture in Serbia.

Key words: style and language, language bureaucratization, language culture, sociolinguistic phenomena, the expression of the youth.